

ІМПЕРАТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

І. В. Лозинська, д.е.н., професор кафедри економіки
А. О. Павленко, аспірантка
Сумський національний аграрний університет

У статті розглянуто економічну сутність становлення і функціонування фермерських господарств на основі їх правових ознак та принципів створення. Обґрунтовано вибір спеціалізації фермерських господарств та їх роль у виробництві сільськогосподарської продукції. Наведено репрезентативність формування фермерських господарств в Україні та з'ясовано проблеми з їх утворення і подальшого розвитку. З точки зору конкурентних переваг організації фермерства в Україні і наведено авторські висновки щодо перспективності такої форми господарювання у сільському господарстві.

Ключові слова: фермерські господарства, особливості і принципи функціонування, виробнича спеціалізація, сільськогосподарське виробництво, самозабезпечення, доход.

Актуальність теми. Фермерське господарство — одна з перспективних організаційно-правових форм ведення сільського господарства, яка сприяє самостійності й зацікавленості виробника в кінцевих результатах роботи. Існування фермерства в Україні пов'язане передусім із виникненням інституту приватної власності на землю, а відповідно — зі зміною юридичної природи майнових відносин на селі. Тобто воно стосується найважливіших положень аграрної реформи в Україні й формує нового та перспективного суб'єкта аграрно-правових відносин.

Таке перетворення особистих господарств у фермерські з набуттям статусу "юридичної особи — виробника сільськогосподарської продукції" повинне забезпечити одноосібникам повноцінну участь в аграрному ринку і стимулюватиме створення на основі малих господарств життєздатної системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. На думку голови департаменту, новий закон сприятиме посиленню соціального та економічного захисту членів сімейних фермерських господарств і підвищенню їхніх доходів. Одночасно також полегшить селянським господарствам доступ до чинних програм бюджетної підтримки аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти становлення і розвитку фермерських господарств досліджували такі вчені економісти-аграрники, як: В.П. Горьовий, О.В. Грищенко, В.О. Іванченко, І.В. Колокольчикова, П.М. Макаренко, В.П. Макаренко, В.Я. Месель-Весляк, М.І. Кісіль, М.М. Кропивко, П.Т. Саблук та багато інших. Проте сучасні оцінки стану та тенденцій розвитку фермерських господарств потребують поглиблення і деталізації. Метою статті є оцінка сучасних особливостей, тенденцій функціонування та основних напрямів розвитку фермерських господарств України.

Мета статті. Дослідити особливості функціонування та розвитку фермерських господарств в Україні.

Виклад основного матеріалу. Фермерські господарства стали активно розвиватися на початку 90-х років минулого століття. Якщо в 1990 році було зареєстровано лише 82 таких господарства, які в своєму користуванні мали 2 тис. га сільськогосподарських угідь, то п'ять років поспіль їх чисельність зросла до 34,8 тисяч, а угіддя в їх використанні збільшилися до 786,4 тис. га. За підсумками 2015 року кількість зареєстрованих фермерських господарств в Україні становила 39,6 тис., що на чверть більше, ніж роком раніше. У користуванні фермерів перебувало 4,4 млн га сільськогосподарських угідь, що більше порівняно з попереднім роком на 8 %, або майже 13% від загальної площі сільськогосподарських угідь.

По більшій частині країни у період 2014 - 2015 року кількість господарств зменшувалася, проте десять регіонів та Київ таки зуміли наростити кількість фермерських господарств. Серед таких областей Дніпропетровська, Львівська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська. Найістотніше побільшало господарств на Полтавщині там за рік додалось 92 господарства, нині їх кількість 1941 одиниць, площі земель зросли з 223,2 тис. га до 232 тис. га. На Харківщині кількість фермерських господарств зростає з 1195 до 1264, а площі земель скоротилися з 266,6 тис. га до 252,4 тис. га тощо.

За підсумками 2015 року фермерські господарства України виробили 7,7 млн т зерна та майже 3,3 млн т олійного насіння. Під цими культурами знаходяться основні площі земель фермерів. Якщо загальна площа сільськогосподарських угідь фермерських господарств становить 4,5 млн га, то під зерновими культурами знаходилося 2,2 млн га, олійними 1,5 млн га. Фермери також займаються вирощуванням цукрових буряків, картоплі, овочів, продовольчих баштанних культур, проте їх частка в структурі посівів фермерських господарств не перевищує 1 %.

Як вже зазначалось, фермерські

господарства належать до дрібнотоварних виробників продукції. Основною метою їх діяльності є забезпечення власних потреб у сільськогосподарській продукції і продовольстві та продаж надлишків такої продукції. Цим пояснюється порівняно невелике поголів'я худоби та птиці у фермерських господарствах. Так, дійсно, до 2010 року фермерські господарства майже не приділяли увагу тваринництву через відсутність державної підтримки, неразгалужену торгівельну мережу, непрозорість взаємодії між виробниками та переробними підприємствами на ринку.

За отриманими даними спостерігається постійне збільшення вартості валової продукції, що пов'язане із збільшенням кількості виробництва продукції фермерськими господарствами. У 2014 році валова продукція у постійних цінах 2010 року 19,2 млрд грн. При цьому частка продукції рослинництва становила 93 %. До того ж, обсяги виробництва продукції рослинництва зростають, а тваринництва коливаються. Так, у 2015 році валова частка продукції тваринництва становила 1,34 млрд грн, що на 4% менше попереднього року та на 6% більше 2012-го.

Фермерські господарства України мають суттєвий вклад у загальнодержавне виробництво продукції сільського господарства. Частка виробництва фермерами зерна у валовому виробництві України становить 12%, соняшнику — 19%, ріпаку — 18%, сої — 16%, продукції тваринництва за видами — від 1 до 3 %. Таким чином, фермери відіграють значну роль у забезпеченні потреб внутрішнього ринку та формуванні експорту.

Порівняно із сільськогосподарськими підприємствами фермерські господарства мають дещо нижчу ефективність виробництва. Найбільш рентабельним у фермерів є виробництво соняшнику та озимої пшениці. Найбільш поширеним є виробництво зернових, оскільки воно не потребує капіталомістких технологій, а сама продукція є високоліквідним товаром. Хоча, саме через недостатні капіталовкладення у виробництво, фермерські господарства не можуть забезпечити високу окупність своїх виробничих витрат шляхом підвищення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин. Крім того, у фермерських господарствах витрати на оренду техніки, її амортизацію та ремонт у структурі витрат 1 га посівної площі вищі, ніж у сільськогосподарських підприємств.

Більшість українських фермерів, в тому числі й у Сумській області, у повній мірі опанували навичками вирощування добрих врожаїв рослинницької продукції, але досить часто не вміють вигідно продавати свою продукцію. І якщо з великими товарними партіями

зернових чи соняшнику не виникає проблем, то із збутом овочів чи тваринницької продукції виникають проблеми.

Проаналізувавши наведені вище дані, бачимо досить суттєву розрізненість каналів збуту в залежності від виду сільськогосподарської продукції. Якщо соняшник на 100% та зернові культури реалізуються за договорами (найчастіше форвардними), то м'ясо, молоко та овочі реалізуються переробним підприємством, на ринках, та за іншими каналами (найчастіше посередникам).

Використовуючи недосвідченість товаровиробників-фермерів, численні посередники заробляють на операціях перепродажу овочів, молока чи м'яса чималі кошти. А виробники продукції, одержують за вирощене не достатні кошти для розширеного відтворення.

Якщо говорити про особливості реалізації овочевої продукції, то результати дослідження яскраво ілюструють, як обсяг виробництва впливає на вибір каналу збуту. Для фермерських господарств, де посівні площі під овочами, як правило, невеликі, найвагоміші канали збуту — роздрібні та оптові ринки. На них реалізують, відповідно, 66,7% (у 2000 р.) та 61,1% (у 2010 р.) виробленої фермерськими господарствами овочевої продукції.

Позитивним є збільшення обсягів реалізованої продукції переробним підприємствам (з 16,7% у 2000 р. до 33,3% у 2015 році). Як і у випадку реалізації зернових та олійних, обсяг продажу овочів через біржі, мережі супермаркетів і на експорт не перевищував за досліджуваний період 1%, тому до розгляду не приймався.

Що стосується продукції тваринництва, то левову долю (більше 51% у 2015 р.) в структурі каналів реалізації займали посередники. Це відбувається через низьку якість продукції скотарства, неповну відповідність стандартам і не належну систему контролю, яка б відповідала вимогам європейського рівня. Також проблему ускладнює стихійність функціонування ринку внаслідок відсутності розвитої інфраструктури; наявності великої кількості посередницьких структур; недосконалості механізму ринкових відносин між виробниками м'ясної та молочної сировини та переробниками; недосконалу державну політику.

Основним критерієм, за яким товаровиробники обирають той чи інший канал збуту є ціна на продукцію: 70% опитаних виробників зернових/олійних та 75% виробників овочів назвали його як один з трьох найважливіших критеріїв вибору каналів збуту.

Пояснити це можна тим, що у більшості випадків одержані за реалізовану продукцію гроші — це практично єдине джерело доходів,

потрібних для поповнення оборотних коштів та розвитку підприємства. За таких умов інші критерії у виборі каналу реалізації (попередня оплата, покупець сам транспортує/зберігає продукцію, невимогливість покупця до якості продукції тощо) відіграють меншу роль.

Другим за важливістю критерієм каналу реалізації є стабільність збуту. Близько 13% виробників зернових/олійних та 30-35% виробників овочів та м'ясо-молочної продукції також включили його до числа трьох найважливіших. Відзначимо той факт, що розподіл інших чинників, які впливають на вибір каналу збуту, є неоднаковим для фермерських господарств з різним типом спеціалізації.

Для виробників овочів такі критерії, як можливість попередньої оплати, репутація покупця, можливість доставки транспортом покупця та невимогливість покупця до якості продукції зібрали близько 5% відповідей. Але оскільки виробництво та реалізація зернових, як правило, не забезпечують рівномірного надходження коштів (як у випадку з овочами), то можливість попередньої оплати набуває більшої актуальності. Саме тому близько 19% виробників назвали цей чинник важливим критерієм вибору каналу збуту зернових та олійних культур.

Перш за все слід відмітити, що збут овочевої та м'ясо-молочної продукції визначається її особливістю, яка полягає у тому, що з одного боку огірки, картопля, м'ясо чи молоко є товаром з високим рівнем попиту, тому що є продуктом, необхідним для харчування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Враховуючи міжнародний та передусім вітчизняний досвід, можна стверджувати, що дрібні виробники трудомісткої сільськогосподарської продукції (овочі, ягоди, фрукти, молоко, м'ясо) ніколи не зможуть отримати справедливую вартість від збуту її як сировини і тим більше посередникам. Вирішення питання можливе лише за умови створення власних (кооперативних) підприємств (цехів) з переробки продукції, виготовлення місцевих оригінальних продуктів та/або напівфабрикатів, наприклад: сушіння, заморожування фруктів та ягід, створення наборів для компотів; виготовлення натуральних соків, джемів та інше за місцевими оригінальними рецептами; соління, квашення, консервування овочів; переробка молока; створення місцевих цехів забою худоби, охолодженню та передпродажній підготовці м'яса та інше.

Список використаної літератури:

1. Горьовий В.П. Розвиток і сучасний стан функціонування фермерських господарств регіону / В.П. Горьовий // Економіка України. — 2007. — № 12. — С. 61–68.
2. Кісіль М.І. Теоретико-методологічні та практичні аспекти формування ефективності інвестицій фермерських господарств / М.І. Кісіль, В.О. Іванченко // Економіка АПК. — 2012. — №7. — С. 55 – 62.
3. Колокольчикова І.В. Сучасний стан розвитку фермерських господарств / І.В. Колокольчикова // Держава та регіони. — 2002. — №3. — С. 71 – 74.
4. Саблук П.Т. Аграрна економіка і політика України: підсумки минулого та погляд у майбутнє: науково-популярні нариси. — У 3-х т. Т.2. Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. — К.: ІАЕ, 2001. — 484 с.
5. Сільське господарство України: статистичний збірник за 2011 – 2016 рр. / Державна служба статистики України; за ред. Н.С. Власенко. — Київ, 2012., 2013, 2014, 2015, 2016— 386 с.

Лозинская И. В., Павленко А. А. Императивы становления и эффективного функционирования фермерских хозяйств

В статье рассмотрена экономическая сущность становления и функционирования фермерских хозяйств на основе их правовых признаков и принципов создания. Обоснован выбор специализации фермерских хозяйств и их роль в производстве сельскохозяйственной продукции. Приведена репрезентативность формирования фермерских хозяйств в Украине и выяснены проблемы их образования и дальнейшего развития. С точки зрения конкурентных преимуществ организации фермерства в Украине были приведены авторские выводы о перспективности такой формы хозяйствования в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, особенности и принципы функционирования, производственная специализация, сельскохозяйственное производство, самообеспечение, доход.

Lozyns'ka I.V., Pavlenko A.O. Emergencies of establishment and effective functioning of farms

The article examines the economic nature of the establishment and operation of farms on the basis of their legal characteristics and principles of creation. The choice of specialization of farms and their role in agricultural production. An representativeness formation farms in Ukraine and found problems with their education and further development. In terms of the competitive advantages of farming organizations in Ukraine are copyright conclusions on economic viability of this form of agriculture.

Key words: farms, features and principles of operation, production specialization, agricultural production, selfsufficiency, income